

Sławomir Szczyrba

Biskup prof. dr hab. Bohdan Bejze
(1929-2005)

Studia Philosophiae Christianae 41/2, 5-18

2005

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

BISKUP PROF. DR HAB. BOHDAN BEJZE (1929-2005)

Ksiądz Bohdan Bejze, biskup tytularny Idassy, biskup pomocniczy w archidiecezji łódzkiej, profesor zwyczajny Wydziału Filozofii Chrześcijańskiej Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie i wykładowca w Wyższym Seminarium Duchownym w Łodzi urodził się 28 lutego 1929 r. w Pabianicach. Wywodził się z rodziny włókiarńskiej – tzw. średniej inteligencji. Ojciec – Bronisław, był specjalistą od wzornictwa tekstylnego, matka – Regina (z domu Niedzielska) zajmowała się prowadzeniem domu. Przyszły biskup i uczoney był drugim z dwojga dzieci, obok córki – Krystyny, Państwa Bejze. Edukację szkolną Bohdan Bejze rozpoczął wcześniej od swoich rówieśników, w wieku sześciu lat. Już wtedy wykazywał ponadprzeciętne zdolności. W latach 1935/36-1938/39 (klasy 1-4) uczęszczał do siedmioklasowej Publicznej Szkoły Powszechnej nr 1 im. Kazimierza Promyka w Pabianicach. Podczas II wojny światowej kontynuował naukę na tajnych kompletach (klasy 5-6 oraz 1 klasę i pierwsze półrocze 2 klasy gimnazjalnej). W latach 1944/45-1947/48 podjął naukę w I Państwowym Gimnazjum i Liceum Męskim im. Jędrzeja Śniadeckiego w Pabianicach. Po uzyskaniu świadectwa dojrzałości (1948) zgłosił się na studia do Wyższego Seminarium Duchownego w Łodzi. Studia seminaryjne zakończył w 1953 r. przyjęciem święceń kapłańskich, których udzielił mu 14 czerwca 1953 r. biskup Michał Klepacz, w katedrze łódzkiej. Wkrótce po święceniach został skierowany na specjalistyczne studia filozoficzne na Wydziale Filozofii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Tam (w 1956 r.) uzyskał stopień magistra filozofii, przedstawiając pracę *Rola analogii w dowodzeniu istnienia Boga (W świetle metafizyki tomistycznej)*. W 1959 r. uzyskał stopień naukowy doktora filozofii na podstawie rozprawy *Udział analogii w poznawaniu Boga (Studium z zakresu metodologii metafizyki)*. Promotorem pracy magisterskiej i rozprawy doktorskiej – Mistrzem w filozofii – był prof. dr hab. Mieczysław A. Krąpiec OP. Re-

cententem przedstawionych prac był m.in. ks. prof. dr hab. Stanisław Kamiński.

W ciągu ostatniego roku studiów doktoranckich (w roku akademickim 1957/58) Bohdan Bejze pełnił obowiązki asystenta wolontariusza przy Katedrze Metafizyki, kierowanej przez ojca prof. Krapca. Prowadził ćwiczenia z metafizyki. W roku akademickim 1958/59 biskup Michał Klepacz powierzył ks. Bohdanowi Bejze prowadzenie zajęć dydaktycznych z zakresu filozofii (metafizyka, teodycea, psychologia racjonalna) w Wyższym Seminarium Duchownym w Łodzi. Jesienią 1961 r. młody doktor filozofii został także pracownikiem naukowo-dydaktycznym, na stanowisku starszego asystenta przy Katedrze Metafizyki Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie. Prowadził zajęcia z metafizyki i filozofii Boga dla studentów Wydziału Filozofii Chrześcijańskiej i studentów Wydziału Teologii (1961/62-1962/63). W tym czasie, w porozumieniu z ks. prof. Józefem Iwanickim i ks. prof. Piotrem Chojnackim, rozpoczął przygotowania do przeprowadzenia przewodu habilitacyjnego. W roku akad. 1963/64 ks. Bejze miał objąć etatowe stanowisko adiunkta. Bieg wydarzeń uległ „zakłóceniu”. Papież Jan XXIII bullą z 20 maja 1963 r. powołał ks. Bohdana Bejze do godności biskupiej. Po śmierci Jana XXIII, która w niedługim czasie nastąpiła, jego następcą, Paweł VI, wydał 25 czerwca 1963 r. nową bullę powołującą ks. Bohdana Bejze na urząd biskupa tytularnego Idassy (w Afryce) i biskupa pomocniczego w diecezji łódzkiej. Konsekracja biskupia odbyła się w katedrze w Łodzi 1 września 1963 r. Konsekracji przewodniczył kard. Stefan Wyszyński, prymas Polski. Młody sufragan łódzki zmuszony został przerwać zajęcia dydaktyczne w warszawskiej uczelni. Pozostawał jednak z nią w kontakcie. Wygłaszał w ATK liczne odczyty, publikował w jej periodykach swoje prace, współdziałał (w roli redaktora) z jej wydawnictwem¹. Po zakończeniu Soboru Watykańskiego II, w którym – w sesji III i IV – brał aktywny udział, po śmierci biskupa Michała Klepacza (1967), po bez mała dwuletnim okresie *vacatu* na stolicy diecezji

¹ Działalność redakcyjną biskup Bejze rozpoczął w 1967 r. Jej efektem były dzieła zbiorowe filozoficzne i filozoficzno-teologiczne poświęcone problematyce Boga i człowieka. Już w następnym roku ukazały się drukiem *Studia z filozofii Boga* (Wyd. ATK, Warszawa 1968), *O Bogu i o człowieku* (t. 1-2, Wyd. SS. Loretanek, Warszawa 1968-1969), *W nurcie zagadnień posoborowych* (t. 1-4, Wyd. SS. Loretanek, Warszawa 1967-1970). Niektóre z tych inicjatyw miały swoją kontynuację, przerodziły się w serie wydawnicze.

łódzkiej, od roku akademickiego 1969/70 podjął na nowo zajęcia dydaktyczne na Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej ATK. Prowadził wykłady monograficzne – zagadnienia wybrane z zakresu filozofii Boga.

Jako uczestnik Soboru Watykańskiego II, wygłosił w czasie jego III sesji (jesienią 1964 r.) dwa przemówienia poświęcone głównie problematyce filozoficznej i kulturalnej.

W listopadzie 1970 r. został powołany na członka korespondenta Towarzystwa Naukowego KUL (Wydział Filozoficzny).

27 czerwca 1972 r. odbyło się w Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie kolokwium habilitacyjne biskupa Bohdana Bejze. Rada Wydziału Filozofii Chrześcijańskiej ATK podjęła uchwałę o nadaniu Bohdanowi Bejze stopnia doktora habilitowanego nauk humanistycznych w zakresie filozofii bytu na podstawie całości dorobku naukowego ze szczególnym podkreśleniem wkładu w badania nad współczesnymi ujęciami problematyki istnienia i istoty Boga. Recenzentami w przewodzie habilitacyjnym byli: ks. prof. dr hab. Kazimierz Kłósak, ks. prof. dr hab. Stanisław Kamiński oraz ks. doc. dr hab. Marian Jaworski. Uchwała Rady Wydziału została zatwierdzona przez Ministerstwo Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki pismem Podsekretarza Stanu z dnia 20 października 1972 r. Minister Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki pismem z 30 listopada 1972 r. powołał biskupa Bohdana Bejze na stanowisko docenta w Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie. Rektor ATK pismem z 13 października 1976 r. powierzył – od 1 listopada tegoż roku – nowemu doktorowi habilitowanemu kierownictwo Katedry Filozofii Boga i Religii² na Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej ATK. W 1987 r. biskup docent Bohdan Bejze otrzymał nominację na profesora nadzwyczajnego. Recenzentem dorobku naukowego był prof. dr hab. Mieczysław Gogacz z ATK. Na stanowisko profesora zwyczajnego mianowany został w 1993 r. Biskup Bejze szeroko interesował się (zwłaszcza przed habilitacją, lecz także po habilitacji) filozoficzną problematyką Boga, antropologią filozoficzną i zagadnieniem zła. Po habilitacji skupił się nad filozoficzną problematyką Boga i religii, poświęcając jej wykłady i zajęcia seminaryjne, własne publikacje autorskie, odczyty naukowe i popularno-naukowe oraz działalność redakcyjno-wydawniczą. Opublikowane

² Początkowo była to Katedra Filozofii Religii.

przez bpa Bejze artykuły, z punktu widzenia zawartości treściowej, dzieli się na trzy grupy: (1) prace przedstawiające różnorodne poglądy współczesnych autorów na doniosłe w filozofii Boga tematy, przez co wskazują na potrzebę podjęcia zorganizowanych badań; (2) prace przeprowadzające dyskusję z poglądami wyrażonymi w publikacjach filozoficznych, głównie zagranicznych; (3) publikacje zajmujące się dydaktyką filozofii Boga i organizacją katolickich szkół akademickich. Jak napisał prof. M. Gogacz w recenzji dorobku naukowego kandydata do profesury, ks. bp Bejze „pełni w kulturze polskiej, głównie w jej nurtach chrześcijańskich, a także w tych nurtach w świecie, ważną rolę inspiratora refleksji filozofów nad poważnymi i podstawowymi zagadnieniami metafizyki i teodycei, rolę profesora, który skłania do podjęcia wysiłku intelektualnego w zakresie tematów, potrzebnych filozofii i ludziom (...) Zachęca do badań, poszukiwania najlepszych rozwiązań, wypowiedzania przemyśleń. (...) przejawia wspaniałą postawę społeczną w filozofii zabiegając o rozwój intelektualny filozofów i o rozwój tematów filozoficznych”.

Od roku akademickiego 1988/89 (do 1990/91) biskup Bejze wykladał metafizykę i filozofię Boga w Łódzkim Ośrodku Akademii Teologii Katolickiej, którego powstania był zaangażowanym inspiratorem i promotorem. W Wyższym Seminarium Duchownym w Łodzi prowadził oprócz wykładów z filozofii Boga, wykłady z religioznawstwa i współczesnych kierunków filozoficznych. Biskup Bejze uczestniczył w pracach Komisji Episkopatu Polski: ds. KUL; ds. Studiów; ds. Duszpasterstwa Akademickiego; ds. Seminariów Duchownych; ds. Realizacji Uchwał Soboru Watykańskiego II. Był przewodniczącym Komisji Episkopatu ds. Dialogu z Niewierzącymi³, członkiem Komisji Episkopatu ds. Nauki Katolickiej⁴, człon-

³ Biskup Bejze zorganizował m.in. wspólne posiedzenie naukowe Sekcji Filozoficznej Wykładowców Uczelni Katolickich i Komisji Episkopatu ds. Dialogu z Niewierzącymi, poświęcone tematowi *Religia w życiu społecznym*. Odbyło się ono 23 kwietnia 1992 r. w budynku ATK w Warszawie. Zob. *W nurcie zagadnień posoborowych*, t. 20 (Warszawa 1995). Jako przewodniczący Komisji ds. Dialogu z Niewierzącymi uczestniczył w międzynarodowej konferencji, która pod kierunkiem Papieskiej Rady ds. Dialogu z niewierzącymi obradowała w Speyer (RFN) w dniach od 28 czerwca do 1 lipca 1990 r. nad szansami i zagrożeniami Kościoła dziś.

⁴ Biskup Bejze wchodził w skład zespołu, który pod przewodnictwem ks. kard. Karola Wojtyły – stojącego wówczas na czele Rady naukowej Episkopatu i Komisji ds. Nauki Katolickiej – przygotowywał Kongres Teologów Polskich, zorganizowany we wrześniu 1971 r. na katolickim Uniwersytecie Lubelskim.

kiem Komisji Episkopatu ds. Wydawnictw Katolickich, przewodniczącym Sekcji Wykładowców Filozofii przy Komisji Episkopatu ds. Nauki Katolickiej, przewodniczącym Podsekcji Wykładowców Metafizyki. Był przewodniczącym Komisji Episkopatu ds. Kultury. Należał do delegacji Episkopatu Polski, która w 1976 r. pod przewodnictwem kard. Karola Wojtyły brała udział w 41. Międzynarodowym Kongresie Eucharystycznym w Filadelfii (USA). Uczestniczył, w gronie ustalonym przez Episkopat Polski, w II Międzynarodowym Kongresie Studiów Kościelnych (Rzym 1976) oraz w Międzynarodowym Kongresie *Ewangelizacja i ateizm* (Rzym 1980).

Był członkiem rzeczywistym Towarzystwa Naukowego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Naukowego Towarzystwa Tomistycznego w Warszawie i Societa Internazionale Tommaso d'Aquino w Rzymie.

W 1987 r., w 25. rocznicę rozpoczęcia Soboru Watykańskiego II, biskup Bejze otrzymał Nagrodę Społeczną im. Kardynała Stefana Wyszyńskiego, przyznaną mu „za wybitny wkład pracy w popularyzowanie dorobku Vaticanum II w Polsce ze szczególnym uwzględnieniem serii wydawniczej *W nurcie zagadnień posoborowych* oraz *Chrześcijananie*”. W 30. rocznicę otwarcia Soboru Watykańskiego II otrzymał Nagrodę Naukową im. Włodzimierza Pietrzaka (za rok 1993), przyznaną mu przez Stowarzyszenie *Civitas Christiana* – za wybitny wkład w rozwój katolickiej nauki, kultury i filozofii chrześcijańskiej ze szczególnym uwzględnieniem zasług i dorobku w dziele organizowania ruchu intelektualnego i upowszechniania odnowy soborowej w Polsce. Jest także laureatem Nagrody Naukowej I stopnia im. Ireny i Franciszka Skowyrów, przyznawanej przez Instytut Badań nad Polonią i Duszpasterstwem Polonijnym, działający na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim – za pomysł i redakcję serii wydawniczych *Chrześcijananie* i *W nurcie zagadnień posoborowych* (1997).

Oprócz wykonywania czynności duszpasterskich właściwych wszystkim biskupom, był od 1968 r. (z nominacji Ordynariusza Łódzkiego, biskupa Józefa Rozwadowskiego) wikariuszem generalnym najpierw diecezji, następnie archidiecezji łódzkiej. Od 1970 r. należał do Kapituły Katedralnej Łódzkiej (potem: Archikatedralnej Kapituły Łódzkiej). Był w niej prałatem archidiaconem, a także dziekanem. Należał do Kolegium Konsultorów i do Rady Kapłańskiej. Był przewodniczącym Wydziału Nauki i Kultury

Chrześcijańskiej Kurii Archidiecezji Łódzkiej. Stał na czele Sekcji Doktrynalnej w komitetach, które organizowały „łódzką stację” II Krajowego Kongresu Eucharystycznego w 1987 r. w czasie pobytu Jana Pawła II w Łodzi oraz II Diecezjalny Kongres Eucharystyczny w Łodzi w 1988 r. Do czasu choroby uczestniczył aktywnie także w przygotowaniu i w pracach III Synodu Archidiecezji Łódzkiej, który odbył się w latach 1996-1998.

Brał udział w licznych oficjalnych wystąpieniach Episkopatu Polski z racji obchodów milenijnych, rocznic soborowych, koronacji wizerunków Matki Boskiej, uroczystości beatyfikacyjnych (w Polsce i w Rzymie), obchodów jubileuszowych w różnych diecezjach, apostołskich wizyt Ojca Świętego Jana Pawła II w Polsce. Biskup Bohdan Bejze zasłynął w Polsce z działalności publicystycznej, odczytowej i kaznodziejskiej dotyczącej św. Maksymiliana Kolbego i innych wybitnych katolików polskich XX wieku⁵. Znaczące miejsce w tej działalności zajmowało organizowanie uroczystości i wygłaszanie przemówień odnoszących się do II wojny światowej i okupacji Polski.

Rok 1996-1997 był ostatnim rokiem aktywnej pracy dydaktycznej w Akademii Teologii Katolickiej (dziś UKSW). Biskup B. Bejze był żywo zainteresowany przekształceniem i uczestniczył, jako członek Senatu ATK (od 1969), w wielu inicjatywach zmierzających do przekształcenia ATK w Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego.

Przez następny rok akademicki (1997-1998) bp Bohdan Bejze przebywał na urlopie zdrowotnym. W roku 1999, w roku swoich siedemdziesiątych urodzin przeszedł na emeryturę, po 38 latach pracy w ATK. Siedemdziesięciolecie Jubilata uczniowie i przyjaciele uczcili przygotowaniem okolicznościowej Księgi Pamiątkowej. Księgę stanowił ósmy tom *Łódzkich Studiów Teologicznych*⁶.

* * *

W dniu 19 marca 2005 r. o godzinie 18.35 w Uroczystość św. Józefa, w wigilię Niedzieli Palmowej, w szpitalu MSWiA w Łodzi,

⁵ Wiele wybitnych postaci doczekało się starannych opracowań biograficznych w redagowanej przez bpa Bohdana Bejze serii *Chrześcijanie*.

⁶ *Ad Dei gloriam et pacem in terris. W służbie dla chwały Bożej i pokoju na ziemi. Księga Pamiątkowa ku czci Biskupa Profesora Bohdana Bejze w 70. rocznicę urodzin*, pod red. ks. Sławomira Szczyrby, Łódzkie Studia Teologiczne 8 (1999), ss. 440.

przy ul. Północnej 42 zmarł, zaopatrzone świętymi sakramentami biskup prof. dr hab. Bohdan Bejze. Przeżył 76 lat, w kapłaństwie 52, w biskupstwie 41. Autor niniejszego opracowania był jedną z osób, które miały bliski kontakt ze Zmarłym i towarzyszyły Mu do ostatnich chwil życia w pamiętnym dniu Jego odejścia do Pana. Biskup Bohdan do końca zachował świadomość, choć często, a z czasem coraz częściej głęboko zasypiał. Żywo zareagował na obecność Pani Ewy Zientalskiej, która od wielu lat prowadziła mu dom, a przez ostatnich osiem lat z wielkim oddaniem opiekowała się nim w chorobie. Oczekiwał jej przyjścia. Prawdopodobnie zdawał sobie sprawę ze swojego stanu i chciał się pożegnać. Świadczą o tym jedne z ostatnich słów, jakie udało mi się złożyć w zdanie, gdy spieczonymi ustami odpowiedział na przynaglającą go wypowiedź Pani Ewy, iż oczekuje na powrót księdza biskupa do domu i poświęcenie przezeń pokarmów na świąteczny, wielkanocny stół. Biskup Bohdan odpowiedział w swoim, nie pozbawionym dowcipu, stylu: „Ale jak tego dokonać?” Zdawał się mówić, iż to już przekracza jego możliwości i ten, nie tak znowu odległy, czas nie będzie więcej jego czasem... Gdy trzymałem zasypiającego biskupa Bohdana, mojego profesora, za rękę, co chwilę, zwłaszcza gdy wykonałem najmniejszy ruch dłonią, otwierał oczy. Znaczącym ruchem powiek zdawał się nie tylko akceptować obecność, ale i ją z wdzięcznością przyjmować. Rozpoznawał nas. A potem zasnął i odszedł... Dopełniło się życie, któremu patronowało biskupie zawołanie *Ad Dei gloriam et pacem in terris*.

Uroczystościom żałobnym we wtorek po południu, 22 marca 2005 r., w Bazylice Archikatedralnej Łódzkiej, w asyście biskupów sufraganów: Adama Lepy i Ireneusza Pękalskiego oraz licznych biskupów gości, licznie zgromadzonych kapłanów, przewodniczył arcybiskup metropolita łódzki Władysław Ziółtek. W uroczystościach żałobnych wziął udział m.in. dziekan Wydziału Filozofii Chrześcijańskiej UKSW ks. prof. dr hab. Józef M. Dołęga, z którym to ośrodkiem Zmarły od wczesnych lat sześćdziesiątych ściśle współpracował.

Uroczystości pogrzebowe odbyły się w Wielką Środę 23 marca 2005 r. w Bazylice Archikatedralnej Łódzkiej. Przewodniczył im kard. Henryk Gulbinowicz i arcybiskup nuncjusz w Polsce Józef Kowalczyk. Biskup Bohdan Bejze został pochowany na Starym Cmentarzu w Łodzi, przy ul. Ogrodowej, w grobowcu Kapituły Łódzkiej. W uroczystościach pogrzebowych wzięła udział delega-

cja UKSW pod przewodnictwem J. M. Rektora ks. prof. dr. hab. Romana Bartnickiego, Dyrektora Instytutu Filozofii Wydziału Filozofii Chrześcijańskiej UKSW ks. prof. dr. hab. Zbigniewa Sareło, Kierownika Katedry filozofii Boga i religii ks. prof. dr. hab. Jana Sochonia. Uczestniczyli także przedstawiciele wielu wyższych szkół w Łodzi.

Sławomir Szczyrba
Instytut Filozofii UKSW

BIBLIOGRAFIA (WYBÓR)

a) Książki autorskie, podręczniki i skrypty

1. *O chrześcijańską współczesność*, Warszawa 1986, Akademia Teologii Katolickiej, ss. 428.
2. *Teodycea tomistyczna. Synteza*, Łódzkie Studia Teologiczne 7(1998), 3-50. Wydanie książkowe: Wydawnictwo Archidiecezjalne Łódzkie, Łódź 1999, ss. 84.
3. *Kronika Soboru Watykańskiego II*, (seria: Biblioteka „Niedzieli”, 85), Częstochowa 2000, ss. 119.

b) Artykuły i komunikaty naukowe

1. *Prace nad metafizyką na Wydziale Filozofii KUL (w latach 1954/55-1956/57)*, Zeszyty Naukowe KUL 1(1958)1, 100-105.
2. *Na marginesie dyskusji o dowodzie kinetycznym*, Znak 47(1958), 598-600.
3. *O poprawne ujmowanie dowodów istnienia Boga*, Znak 47(1958), 600-606.
4. *Ten, Który jest (O poprawną koncepcję istoty Boga)*, Zeszyty Naukowe KUL 1(1958)2, 67-72.
5. *Filozoficzna nauka o Bogu a metafizyka*, Zeszyty Naukowe KUL 1(1958)3, 93-97.
6. *O tomistycznej filozofii Boga*, Znak 50/51(1958), 897-910.
7. *Zastosowanie analogii w dowodzeniu istnienia Boga*, Roczniki Filozoficzne 6(1958)1, 149-173.

8. *Zasada analogii w poznawaniu Boga*, Znak 59(1959), 579-587.
9. *Glosy do sporu o poznawalność Boga*, Ateneum Kapłańskie 59(1959)303, 127-133.
10. *Analogia bytu istniejącego*, Zeszyty Naukowe KUL 5(1962)1, 121-126.
11. *Analogia proporcjonalności i jej odmiany*, Roczniki Filozoficzne 10(1962)1, 105-118.
12. *Teodycea. Program i metoda jej wykładu*, Roczniki Filozoficzne 10(1962)4, 92-94.
13. *Analogia w metafizycznym poznaniu Boga*, Roczniki Filozoficzne 11(1963)1, 41-53.
14. *O nauczaniu filozofii Boga*, Znak 120(1964), 667-671; 121/122(1964), 882-895.
15. *Wokół tomistycznej filozofii Boga*, w: *Pod tchnieniem Ducha Świętego. Współczesna myśl teologiczna*, Poznań 1964, 3-24.
16. *Problemy dyskusyjne w teodycei tomistycznej*, Studia Philosophiae Christianae 1(1965)2, 5-31.
17. *W sprawie badań nad filozofią Boga*, Les Études Philosophiques 3(1966), 458-460 (w jęz. francuskim). Przedruk: 1) Studia Philosophiae Christianae 2(1966)1, 165-172. 2) Zeszyty Naukowe KUL 9(1966)4, 59-62. 3) Collectanea Theologica 37(1967), 205-209. 4) Homo Dei 36(1967)3, 162-164. 5) Roczniki Filozoficzne 15(1967)1, 172-176.
18. *W poszukiwaniu współczesnego systemu filozofii Boga*, w: *W nurcie zagadnień posoborowych*, Warszawa 1967, 41-56.
19. *Czego oczekujemy od teologii współczesnej*, w: *Tajemnica Boga*, Poznań 1967, V-XXVIII.
20. *Filozoficzne rozumienie istoty Boga*, w: *O Bogu i o człowieku*, Warszawa 1968, 105-120.
21. *Wypowiedź na temat punktu wyjścia argumentu kinetycznego na istnienie Boga*, Studia Philosophiae Christianae 4(1968)2, 269-270.
22. *W poszukiwaniu współczesnego pojęcia duszy ludzkiej*, w: *W nurcie zagadnień posoborowych*, t. 2, Warszawa 1968, 51-78.
23. *Wśród głównych zagadnień filozofii Boga*, w: *O Bogu i o człowieku*, t. 2, Warszawa 1969, 11-78.
24. *Aktualna problematyka antropologii filozoficznej*, Studia Philosophiae Christianae 5(1969)1, 5-61; 5(1969)2, 5-47.
25. *W poszukiwaniu współczesnego ujęcia problemu zła*, w: *W nurcie zagadnień posoborowych*, t. 3, Warszawa 1969, 13-50.

26. *Prace zespołowe w dziedzinie filozofii chrześcijańskiej*, w: *Myśl posoborowa w Polsce*, Warszawa 1970, 388-393.

27. *O potrzebie badań nad antropologią chrześcijańską*, w: *Teologia a antropologia*, Kraków 1973, 48-58. W tejże książce wypowiedzi dyskusyjne: 149-150, 157-159.

28. *Analogia w filozoficznym poznaniu Boga*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 1, Lublin 1973, kol. 497-498.

29. *Dyscypliny, systemy i interpretacje w obrębie problematyki Boga*, w: *Studia z filozofii Boga*, t. 3, Warszawa 1977, 5-10. Przedruk: 1) *L'enseignement de la philosophie de Dieu aujourd'hui* w: *The human Person and Philosophy in the Contemporary World* (ed. by J. M. Zyciński), 2, Kraków 1980, 419-426. 2) *Collectanea Theologica, Fasciculus specialis*, 1978, 231-234.

30. *Człowiek – jestestwo zwrócone ku Bogu*, *Biuletyn Informacyjny ATK* 5(1977), 28-29.

31. *Koncepcja realnej różnicy między istotą a istnieniem w trzeciej drodze na istnienie Boga*, w: *Teologia nauk o Bogu*, Kraków 1977, 199-200.

32. *Co współcześni chrześcijanie chcą wiedzieć o Bogu?*, w: *W nurcie zagadnień posoborowych*, t. 12, *Być człowiekiem i chrześcijaninem*, Warszawa 1980, 211-221.

33. *Zło w świecie ludzi*, *Więź* 7-8(1981), 109-111.

34. *Some remarks on the Philosophy of God for our time*, w: *Evangelizzazione e ateismo* (Atti del Congresso Internazionale su Evangelizzazione e ateismo, Roma, 6-11 Ottobre 1980), Roma-Brescia 1981, 341-342.

35. *Evangelism in the face of total atheism*, w: *Evangelizzazione et ateismo*, Roma-Brescia 1981, 343-345.

36. *Filozofia Boga dla naszego czasu*, w: *W nurcie zagadnień posoborowych*, t. 13: *Modlitwa i praca*, Warszawa 1981, 355-364.

37. *Poznać istnienie Boga – ale jak?*, w: *W kierunku Boga*, Warszawa 1982, 7-20.

38. *Dzisiejsza problematyka poznania Boga w ogniu dyskusji*, w: *W kierunku Boga*, Warszawa 1982, 368-371.

39. *W sprawie uprawiania i przekazywania wiedzy o Bogu*, w: *W kierunku Boga*, Warszawa 1982, 372-423.

40. *Bóg w świetle metafizyki*, w: *W kierunku Boga*, Warszawa 1982, 424-429.

41. *Wokół filozofii religii*, w: *W kierunku Boga*, Warszawa 1982, 430-434.

42. *Rola pięciu dróg w afirmacji istnienia Boga*, *Więź* 9(1982), 52-60. Przedruk: *W kierunku religijności*, Warszawa 1983, 18-17.

43. *Pojąć Boga – sprawcę świata i źródło moralności*, w: *W służbie Ludowi Bożemu*, Poznań 1983, 99-114.

44. *Cykl filozoficznych wykładów o poznaniu Boga*, *Studia Philosophiae Christianae* 28(1992)2, 262-268.

45. *Punkt wyjścia współczesnego dowodu na istnienie Boga*, w: *Zadania filozofii we współczesnej kulturze*, red. Z. J. Zdybicka, Lublin 1992, 91-94.

46. *Istotne przymioty Boga*, *Studia Philosophiae Christianae* 29(1993)1, 7-19.

47. *Cykl wykładów „Jak dzisiejszemu człowiekowi mówić o Bogu”*, *Studia Philosophiae Christianae* 29(1993)1, 212-215.

48. *O Bogu u kresu XX wieku*, *W drodze* 6(1993), 89-93.

49. *Wykłady otwarte z filozofii Boga i religii w Akademii Teologii Katolickiej*, *Studia Philosophiae Christianae* 32(1996)1, 303-304. Przedruk: *Ruch Filozoficzny* 53(1996)1, 150-151.

50. *Czy z filozoficznej koncepcji Boga można wysnuć dyrektywy moralne?*, w: *Wolność we współczesnej kulturze. Materiały V Światowego Kongresu Filozofii Chrześcijańskiej, KUL-Lublin, 20-25 sierpnia 1996*, RW KUL, Lublin 1997, 707-714. Przedruk: *Studia Philosophiae Christianae* 33(1997)1, 113-118.

c) Prace redaktorskie

Prace zbiorowe pod redakcją – serie wydawnicze:

1. *Studia z filozofii Boga*, t. 1, Warszawa 1968, ss. 443, Wyd. ATK.

2. *Studia z filozofii Boga*, t. 2, Warszawa 1973, ss. 388, Wyd. ATK.

3. *Studia z filozofii Boga*, t. 3: *Strefy współczesnej wiedzy o Bogu*, Warszawa 1977, ss. 496, Wyd. ATK.

4. *Studia z filozofii Boga*, t. 4: *Wśród współczesnych ujęć teizmu i ateizmu*, Warszawa 1977, ss. 400, Wyd. ATK.

5. *Studia z filozofii Boga*, t. 5: *O filozoficznym poznaniu Boga dziś*, Warszawa 1992, ss. 269, Wyd. ATK.

6. *Studia z filozofii Boga*, t. 6: *Jak dzisiejszemu człowiekowi mówić o Bogu*, Warszawa 1993, ss. 305, Wyd. ATK.

7. *Opera Philosophorum Medii Aevi*, t. 1: *Studia wokół problematyki „esse”*, Warszawa 1976, ss. 375, Wyd. ATK.

8. *Opera Philosophorum Medii Aevi*, t. 3: *Z filozofii św. Augustyna i św. Bonawentury*, Warszawa 1980, ss. 403, Wyd. ATK.

9. *O Bogu i o człowieku*, t. 1: *Problemy filozoficzne*, Warszawa 1968, ss. 288, Wyd. Sióstr Loretanek.
10. *O Bogu i o człowieku*, t. 2: *Problemy filozoficzne i teologiczne*, Warszawa 1969, ss. 245, Wyd. Sióstr Loretanek.
11. *W kierunku człowieka*, Warszawa 1971, ss. 384, Wyd. ATK.
12. *Aby poznać Boga i człowieka*, cz. 1: *O Bogu dziś*, Warszawa 1974, ss. 238, Wyd. Sióstr Loretanek.
13. *Aby poznać Boga i człowieka*, cz. 2: *O człowieku dziś*, Warszawa 1974, ss. 264, Wyd. Sióstr Loretanek.
14. *W kierunku prawdy*, Warszawa 1976, ss. 642, Wyd. ATK.
15. *W kierunku chrześcijańskiej kultury*, Warszawa 1978, ss. 724, Wyd. ATK.
16. *W kierunku Boga*, Warszawa 1982, ss. 589, Wyd. ATK.
17. *W kierunku religijności*, Warszawa 1983, ss. 366, Wyd. ATK.
18. *W służbie Ludowi Bożemu*, Wyd. Pallottinum, Poznań 1983, ss. 703.
19. *W nurcie zagadnień posoborowych*, Wyd. Sióstr Loretanek, t. 1, *Bóg i Kościół*, Warszawa 1967, ss. 472.
20. *W nurcie zagadnień posoborowych*, Wyd. Sióstr Loretanek, t. 2, *Człowiek – jego natura i postępowanie*, Warszawa 1968, ss. 560.
21. *W nurcie zagadnień posoborowych*, Wyd. Sióstr Loretanek, t. 3, *Światopoglądowe i moralne zagadnienie zła*, Warszawa 1969, ss. 460.
22. *W nurcie zagadnień posoborowych*, Wyd. Sióstr Loretanek, t. 4, *Wiara odnowiona*, Warszawa 1970, ss. 472;
23. *W nurcie zagadnień posoborowych*, Wyd. Sióstr Loretanek, t. 5, *Jan XXIII i jego dzieło*, Warszawa 1972, ss. 524.
24. *W nurcie zagadnień posoborowych*, Wyd. Sióstr Loretanek, t. 6, *Błogostawiony Maksymilian wśród nas*, Warszawa 1972, ss. 516.
25. *W nurcie zagadnień posoborowych*, Wyd. Sióstr Loretanek, t. 7, *Ksiądz Aleksander Fedorowicz w Kościele dzisiejszym*, Warszawa 1975, ss. 440.
26. *W nurcie zagadnień posoborowych*, Wyd. Sióstr Loretanek, t. 8, *Chrześcijaństwo żywych*, Warszawa 1976, ss. 520.
27. *W nurcie zagadnień posoborowych*, Wyd. Sióstr Loretanek, t. 9, *Maria Teresa Ledóchowska i misje*, Warszawa 1977, ss. 408.
28. *W nurcie zagadnień posoborowych*, Wyd. Sióstr Loretanek, t. 10, *Jeśli Ewangelię przyjmuje się dosłownie*, Warszawa 1977, ss. 472.
29. *W nurcie zagadnień posoborowych*, Wyd. Sióstr Loretanek, t. 11, *Na rzecz postawy chrześcijańskiej*, Warszawa 1978, ss. 488.

30. *W nurcie zagadnień posoborowych*, Wyd. Sióstr Loretanek, t. 12, *Być człowiekiem i chrześcijaninem*, Warszawa 1980, ss. 532.

31. *W nurcie zagadnień posoborowych*, Wyd. Sióstr Loretanek, t. 13, *Modlitwa i praca*, Warszawa 1981, ss. 500.

32. *W nurcie zagadnień posoborowych*, Wyd. Sióstr Loretanek, t. 14, *Chrześcijańska duchowość*, Warszawa 1981, ss. 504.

33. *W nurcie zagadnień posoborowych*, Wyd. Sióstr Loretanek, t. 15, *Kontemplacja i działanie*, Warszawa 1983, ss. 448.

34. *W nurcie zagadnień posoborowych*, Wyd. Sióstr Loretanek, t. 16, *Wiara i życie*, Warszawa 1985, ss. 360.

35. *W nurcie zagadnień posoborowych*, Wyd. Sióstr Loretanek, t. 17, *Wezwani do prawdy i miłosierdzia*, Warszawa 1987, ss. 358.

36. *W nurcie zagadnień posoborowych*, Wyd. Sióstr Loretanek, t. 18, *Odrodzenie jest możliwe*, Warszawa 1988, ss. 384.

37. *W nurcie zagadnień posoborowych*, Wyd. Sióstr Loretanek, t. 19, *O życie godne człowieka*, Warszawa 1990, ss. 356.

38. *W nurcie zagadnień posoborowych*, Wyd. Sióstr Loretanek, t. 20, *Religia w życiu społecznym*, Warszawa 1995, ss. 254.

39. Seria: *Chrześcijaństwo*, Wyd. ATK, t. 1, Warszawa 1974, ss. 393; t. 2, Warszawa 1976, ss. 582; t. 3, Warszawa 1978, ss. 535; t. 4, Warszawa 1980, ss. 547; t. 5, Warszawa 1980, ss. 506; t. 6, Warszawa 1981, ss. 524; t. 7, Warszawa 1982, ss. 635; t. 8, Warszawa 1982, ss. 496; t. 9, Warszawa 1982, ss. 312; t. 10, Warszawa 1983, ss. 340; t. 11, Warszawa 1983, ss. 332; t. 12, Warszawa 1984, ss. 292; t. 13, Warszawa 1984, ss. 326; t. 14, Warszawa 1985, ss. 328; t. 15, Warszawa 1985, ss. 307; t. 16, Warszawa 1985, ss. 278; t. 17, Warszawa 1986, ss. 340; t. 18, Warszawa 1987, ss. 301.

40. Seria: *Chrześcijaństwo*, Wyd. Ojców Franciszkanów, t. 19, Niepokalanów 1992, ss. 279; t. 20, Niepokalanów 1993, ss. 301; t. 21, Niepokalanów 1995, ss. 384 + fot.; t. 22, Niepokalanów 1998, ss. 383 + fot.

41. *Dialogi o Bogu i kulturze*, Wyd. Civitas Christiana, t. 1, *Jak dzisiejszemu człowiekowi mówić o Bogu*, Warszawa 1994, Wyd. drugie – poprawione i poszerzone, ss. 510.

42. *Dialogi o Bogu i kulturze*, Wyd. Civitas Christiana, t. 2, *Wobec Boga i moralności*, Warszawa 1996, ss. 376.

43. *Dialogi o Bogu i kulturze*, Wyd. Civitas Christiana, t. 3, *W trosce o kulturę*, Warszawa 1996, ss. 461.

Prace zredagowane:

1. *Macierzyńska miłość życia. Teksty o Stanisławie Leszczyńskiej*, Warszawa 1984, Wyd. ATK, ss. 240. Wydanie drugie, powiększone, Łódź 1988, Diecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, ss. 164.

2. S. Leszczyńska, *Nie, nigdy! Nie wolno zabijać dzieci*, Warszawa 1991, Wyd. Sióstr Loretanek, ss. 70.

3. *Zrozumieć Świętego Maksymiliana*, Niepokalanów 1991, Wyd. Ojców Franciszkanów, ss. 215.

4. *Martyrologia duchowieństwa polskiego 1939-1956*, Łódź 1992, Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, ss. 280.

5. *Święty Maksymilian wśród nas*, Wyd. Archidiecezjalne Łódzkie, Łódź 1994, ss. 160.

6. *Polscy biskupi o świętym Maksymilianie*, Niepokalanów 1995, Wyd. Ojców Franciszkanów, ss. 416.

7. *Życie i działanie w stylu katolickim*, Warszawa 2000, Wydawnictwo Civitas Christiana, ss. 324.